

27. Статут Української Національної Ради, прийнятий у Львові 18 жовтня 1918 року // Там само. – Т. 1. – С. 179-180.

28. Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії, ухвалений Українською Національною Радою на засіданню для 13 падолиста 1918 р. // Діло. – 1918. – 15 листопада.

29. Українська Національна Рада. Львів, 19 падолиста 1918 р. // Там само. – 20 листопада.

30. Українська Національна Рада. Львів, 10 падолиста 1918 // Там само. – 11 листопада.

31. Українська Національна Рада. Львів, 16 падолиста 1918 р. // Там само. – 17 листопада.

32. Чубатий М. Державний лад на Західній Области Української Народньої Республіки / Микола Чубатий. – Львів, 1921. – 52 с.

33. Шанковський Л. Організація УГА в світлі Наказів НКГА з червня-липня 1919 р. / Лев Шанковський // Українська Галицька Армія: Матеріали до історії. – Т. II. – Вінніпег, 1960. – С. 269-289.

УДК 1:316.3

О. В. Сабадуха

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ СУСПІЛЬСТВ У ЄВРОПІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Досліджено проблему відповідальності в умовах функціонування громадянських суспільств в Європі в епоху Постмодерну. Проблема відповідальності проаналізовано у взаємозв'язку з проблемою справедливості та духовними якостями суб'єкта діяльності. Доведено, що в сучасних умовах кожен має бути суб'єктом діяльності та відповідальним за буття.

Ключові слова: відповідальність, громадянське суспільство, об'єкт відповідальності, соціальний інтерес, суб'єкт діяльності.

Исследована проблема ответственности в условиях функционирования гражданских обществ в Европе в эпоху Постмодерна. Проблема ответственности проанализирована во взаимосвязи с проблемой справедливости и духовными качествами субъекта деятельности. Доказано, что в современных условиях каждый должен быть субъектом деятельности и ответственным за бытие.

Ключевые слова: ответственность, гражданское общество, объект ответственности, социальный интерес, субъект деятельности.

Studies a problem of responsibility of a functioning civil society in Europe in the postmodern era. Problem of responsibility is analyzed in relation to the issue of justice and spiritual qualities of the subject. It is proved that under current conditions, everyone should be the subject of activity and responsible for being.

Keywords: responsibility, civil society, the object of responsibility, social interest, subject of activity.

© О. В. Сабадуха, 2012

Доба постмодерну поставила перед європейською людиною нові виклики. Епохи Просвітництва та модерну сформували нові правові закони та моральні цінності, які регулювали взаємовідносини між людьми. Проте людина маси, якій належав й належить пріоритет у сучасному світі, опинилася нездатною регулювати відносини між суб'єктами діяльності в інтересах цілого, що призвело до двох світових війн та декількох революцій у Європі. Тому наразі актуальним постає питання щодо проблеми відповідальності суб'єкта діяльності в процесі функціонування громадянських суспільств у Європі.

Зазначену проблему в зарубіжній філософії досліджували К.-О. Апель, А. Веллмер, О. Гьофе, Г. Йонас, Дж. Ролз; в українській – О. Гомілко, А. Карась, Ю. Іщенко, О. Шибко та інші. Проте проблема відповідальності в умовах функціонування громадянського суспільства досліджується окремо від соціальних якостей суб'єкта діяльності. Дослідники не враховують ідей Х. Ортеги-і-Гассета з приводу того, що у ХХ столітті пріоритет в усіх сферах суспільного життя перейшов до людини маси. Отже, метою статті є аналіз взаємозв'язку між процесом функціонування громадянського суспільства й наявністю почуття відповідальності у суб'єктів соціального простору.

Функціонування громадянського суспільства характеризується сукупністю громадських організацій, що вступають у діалог із державою з метою захисту приватних, суспільних та

національних інтересів. У такому суспільстві індивід постає як активний суб'єкт громадської діяльності. Незважаючи на розвинутість законодавчої бази в сучасному європейському суспільстві, держава не завжди дотримується чинних законів, її діяльність не спрямована на захист справедливих взаємовідносин. Тому громадяни мусять активними діями відстоювати право бути суб'єктами суспільної діяльності з метою захисту засад справедливості. Активну роль громадянина у життєдіяльності суспільства, у діалозі з владою на законних засадах Дж. Ролз визначає через поняття «громадська непокора» [7, с.498]. Громадська непокора – це публічний, ненасильницький акт совісті та політики; акт, що протиставляється законові й чиниться зазвичай з метою внести певну зміну в законодавство чи політику уряду [7, с.499 – 500]. Громадська непокора, на думку філософа, виникає лише у демократичному суспільстві, а її суб'єкти не є злісними порушниками закону – навпаки, їх соціальна активність спрямована на поліпшення засад соціальної справедливості, рівності та гуманізації соціальних відносин. Так, він пише: «Проблема громадської непокори <...> виникає лише в рамках більш чи менш демократичної держави і саме для тих громадян, що визнають і приймають законність Конституції» [7, с.498].

Основою громадянської непокори, за Дж. Ролзом, є відчуття справедливості. Філософ вважає, що громадяни, відчуваючи певну соціальну несправедливість, починають виборювати та відстоювати засади справедливих взаємовідносин. Так, він зазначає, що громадська непокора є дією, що керується та обґрунтовується політичними принципами, себто засадами справедливості, котрі регулюють Конституцію й соціальні інституції взагалі [7, с.501]. У демократичному громадянському суспільстві, за Дж. Ролзом, формально існує концепція справедливих взаємовідносин, у згідно з якою мають діяти всі суб'єкти соціального простору. Члени суспільства, відчуваючи протиріччя між формально проголошеною доктриною справедливості й реальним порушенням її засад, вдаються до громадської непокори. Так, він зазначає: «Припускається, що за достатньо справедливого демократичного устрою існує така чи інша концепція справедливості, через посилення на яку громадяни регулюють свої політичні справи й тлумачать конституцію. Постійне й свідоме порушення основних засад цієї концепції протягом якогось тривалого відтинку часу, надто ж зазіхання на основоположні рівні свободи, тягне за собою або упокорення, або опір» [7, с.501]. Ми поділяємо думку філософа й вважаємо, що громадська непокора є закономірною реакцією на порушення засад справедливості. Вона є відображенням того, що людина маси не здатна регулювати суспільні відносини в інтересах цілого. На жаль, Дж. Ролз не пов'язує причини громадської непокори з репродуктивною діяльністю людини маси. У його філософській праці відсутнє посилання на філософські погляди Х. Ортега-і-Гассета. Окрім того, громадська непокора є однією із форм корекції соціальної політики, суспільного життя, у якому кожен суб'єкт діяльності повинен мати умови для особистого розвитку.

Цікавими є роздуми Дж. Ролза щодо суб'єктів громадської непокори. Він поділяє суб'єктів соціального простору на «меншість» та «більшість». (Для довідки зазначимо, що витoki цієї думки можна знайти у філософії В. Липинського [5, с.186], А. Тойнбі [9, с.61], А. Бергсона [2, с.335]). Пріоритетну роль у суспільній діяльності Дж. Ролз покладає на меншість, яка своїми активними діями здатна вирішувати соціальні проблеми й примушувати пасивну більшість також ставати на захист засад справедливості. «Коли котра-небудь меншість вдається до громадської непокори, вона тим самим змушує більшість розмірковувати <...> з огляду на спільне чуття справедливості, вона воліє визнати законність претензій меншості» [7, с.501].

Проблема відповідальності стосується кожного суб'єкта діяльності в процесі функціонування громадянського суспільства. На думку Дж. Ролза, кожен громадянин має бути відповідальним за збереження й розвиток засад справедливості у суспільстві. Так, він звертає увагу: «Ми не можемо скинути з себе свою відповідальність, перекинувши тягар вини на інших. <...> Громадянин є самостійним, і все ж його вважають відповідальним за те, що він робить. <...> Кожен самостійний і відповідальний» [7, с.531]. Ми погоджуємось з цим твердженням, адже будь-який індивід не повинен бути відчуженим щодо боротьби за реалізацію засад соціальної справедливості у суспільстві.

Надзвичайно цікавими з погляду українських реалій є роздуми Дж. Ролза щодо міри відповідальності народних мас та влади. Відповідальність за протести громадської непокори філософ покладає на політичну еліту. «Коли <...> громадська непокора загрожує підірвати громадянську згоду, відповідальність лягає не на тих, хто протестує, а на тих, чий зловживання авторитетом і владою роблять подібну опозицію виправданою, правомірною» [7, с.533]. Слід погодитися з цим твердженням, адже громадська непокора, як правило, є результатом продукування чинною владою безвідповідальних економічних, політичних взаємовідносин та правових норм. Причиною подібних явищ, на наш погляд, є те, що ця еліта складається з людини маси, яка у своїй діяльності спонукається лише егоцентричними мотивами.

Сучасний німецький філософ А. Веллмер, аналізуючи проблему прав людини та демократії, висновує, що в суспільстві має бути верховенство демократичного принципу легітимності для

досягнення рівня справедливих взаємовідносин. Зазначений принцип включає в себе два аспекти. У першому – «демократичний принцип легітимності виступає як принцип прав рівної участі та комунікативних прав, а демократичний дискурс – як організована форма політичного волевиявлення...» [3, с.201]. Тобто філософ наголошує на тому, що всі люди мають виступати відповідальними суб'єктами громадської діяльності і вступати в соціальний діалог чи дискусію з владою для досягнення справедливості в суспільстві.

Якщо перший аспект акцентує увагу на тому, що кожен має стати суб'єктом діяльності, то другий – що кожний суб'єкт має бути почутий і врахована його думка. «У другому аспекті демократичний принцип легітимності виступає як вимога того, щоб голос кожної зацікавленої особи був належним чином врахований у демократичному дискурсі» [3, с.201]. Загалом філософ доходить висновку, що участь демократичної громадськості у суспільному житті є засадою прийняття справедливих рішень в інтересах цілого.

Продовжуючи ідеї Дж. Ролза, А. Веллмер доводить, що індивіди, реалізуючи демократичний принцип легітимності, мають керуватися ідеями справедливості: «Принцип демократичної легітимності як принцип прав рівної участі та комунікативних прав передбачає вимогу того, щоб учасники демократичного дискурсу у своїй аргументації виходили з розуміння справедливості...» [3, с.202]. Слід погодитися з наведеною думкою, бо індивід у суспільно-політичній діяльності має перш за все спонукатися соціальним інтересом (А. Адлер), інтересом цілого. Вважаємо, демократичний принцип легітимності певним чином був реалізований у процесі становлення громадянських суспільств у Європі. Адже людина пододала свою відчуженість і стала суб'єктом діяльності, поставши на захист засад соціальної справедливості.

Сучасний німецький філософ О. Гьофе вважає, що завершеною формою демократії є суспільство з активною участю громадськості [4, с.103]. Громадськість, на думку філософа, виконує функцію критика, перед нею має звітуватись і влада, і правосуддя. Загалом громадськість у суспільстві сприяє збереженню миру всередині країни. У громадянському суспільстві індивіди постають активними суб'єктами суспільно-політичного процесу, тому О. Гьофе пише, що протилежним поняттям громадськості виступає соціально-політична ситуація «ухвалення рішень без моєї участі» [4, с.104].

Суттєвим досягненням О. Гьофе вважаємо його роздуми щодо розширення кола суб'єктів влади. Суб'єктами влади в суспільстві, за О. Гьофе, мають виступати як державні посадовці, так і самі громадяни. «Там, де посадовці поділяють її (владу – О. С.) з громадянами, держава не стає слабшою, але зникає залишок її абсолютного панування і водночас стає відносним відокремлення держави від суспільства. Результат можна назвати «громадянським суспільством» [4, с.177]. До подібного висновку доходить і сучасний мислитель А. Менегетті, який вважає, що має відбутися перерозподіл відповідальності, що означає усвідомлення кожним громадянином необхідності взяти на себе частину відповідальності. Роль політика у цьому процесі, на думку філософа, полягає в розвиткові політичної педагогіки, тобто в донесенні до свідомості громадян необхідності брати на себе вирішення тих завдань, які відповідають їх здібностям, що означає виховувати відповідального суб'єкта діяльності [6, с.94]. Отже, А. Менегетті доводить, що однією із функцій сучасної політики має бути виховання відповідального суб'єкта громадської діяльності.

О. Гьофе вкотре наголошує, що демократія, громадськість є надто важливою формою організації життєдіяльності людей. Зазначені поняття філософ наповнює екзистенційним сенсом. Так, він зазначає: «Відповідно до її (демократії – О. С.) *екзистенційного* поняття, вона є також життєвою формою чи суспільною практикою, <...> важливе те, що всі громадяни сприймають свої політичні та соціальні права і беруть участь у рішеннях щодо їх вдосконалення» [4, с.105]. Поділяємо висновок філософа і вважаємо, що саме громадянське суспільство є засадничою умовою розвитку як конкретної людини, так і суспільства в цілому.

Значну увагу О. Гьофе приділяє дослідженню й аналізу громадянських чеснот – моральних принципів громадянина як суб'єкта суспільно-політичної діяльності. Філософ виокремлює цілу низку таких чеснот: правосвідомість і громадянська мужність, справедливість та толерантність, чуття громадянина держави, наявність чуття солідарності, поміркованості, незворушності та розважливості. Правосвідомість, за О. Гьофе, постає як здатність людини визнавати чинні закони й діяти згідно з ними, свідомо зберігаючи правопорядок, а не дотримуватися закону лише під страхом покарання. «Тільки правосвідомість вищого ступеня готова до «глибокого визнання», до визнання права як права, а не лише через загрозу покарання» [4, с.178]. Громадянська мужність, на думку філософа, необхідна людині для боротьби проти несправедливих законів. Людина має не сліпо підкорятися законам, а усвідомлювати, чи дійсно чинний закон спрямований на збереження справедливих взаємовідносин. Якщо ні – то людина має вдаватися до громадянської непокори [4, с.179 – 180].

У громадянському суспільстві, на думку О. Гьофе, громадянин має керуватися засада-

ми справедливості та захищати їх, якщо влада не здатна створювати умови справедливих взаємовідносин для всіх суб'єктів соціальної діяльності. «У демократичній державі громадянин з погляду права є не лише підданим, а й владою. Він <...> є членом інстанції, котра встановлює право, – законодавчої влади. <...> Вона повинна сприяти реалізації справедливості» [4, с.181]. Ми поділяємо думку філософа й стверджуємо, що індивід має бути суб'єктом суспільно-політичної діяльності й ставати на захист засад справедливості, адже влада часто захищає інтереси лише певної соціальної групи, тоді як інтереси цілого зневажаються. До подібного висновку доходить й О. Гьофе, що влада часто захищає вигоду окремих класів та прошарків, а цьому має протистояти «*чуття справедливості*» [4, с.181]. Окрім того, з погляду філософа, у громадянському суспільстві існує безліч різних думок, течій та підходів, отож від суб'єкта вимагається толерантне ставлення до інших. «Сучасним суспільствам притаманні співіснування та взаємна протидія різних підходів. Визнання їх рівноправними вимагає специфічного чуття справедливості – *толерантності*» [4, с.184]. Слід погодитись із наведеною думкою, адже заперечення іншого підходу та звеличення власного закономірно веде до диктатури та руйнує громадянське суспільство.

Наступна чеснота, яку виділяє О. Гьофе, – це чуття громадянина, яке характеризується єдністю з суспільством, ідентифікацією з громадою, здатністю нести відповідальність перед цілим. Індивід має відчувати «належність до громади, яка означає й готовність взяти на себе відповідальність» [4, с.190]. Громадянин, на думку філософа, має бути зорієнтований на допомогу іншому. «Найістотнішим є універсальний обов'язок – готовність допомогти...» [4, с.190].

Відсутність громадянського суспільства, тотальний контроль влади над усіма сферами життя суспільства призводить до втрати людиною здатності бути суб'єктом діяльності і, як наслідок, – втрати почуття відповідальності. З цього приводу О. Гьофе зазначає: «Коли держава дедалі більше втручається у суспільні сфери й, тим самим <...> вона обмежує самовідповідальність громадян...» [4, с.194]. На думку філософа, жорсткому контролю влади має протистояти чуття солідарності громадянина. Люди самостійно й відповідально об'єднуються в громадські організації з метою захисту справедливих взаємовідносин у суспільстві. Чуття солідарності розвивається тоді, коли індивід відчуває свою вкоріненість (М. Хайдеггер) в буття суспільства, ідентифікує себе з тією чи іншою спільнотою, або, як зазначає О. Гьофе, – має розвинуте почуття «ми». На його думку, солідарність у суспільстві гине тоді, коли спостерігається тенденція до зростання впливу держави на суспільне життя й коли самі індивіди стають егоїстичними й відчуженими споживачами. «Якщо не приділяти уваги «ми»-почуттю, то не варто дивуватися відсутності чуття солідарності» [4, с.197]. Тому, актуальним постає питання щодо розвитку соціального інтересу, виховання почуття «ми» у процесі розбудови громадянського суспільства в Україні.

О. Гьофе вважає, що сучасна життєдіяльність людини характеризується надмірними потягами до матеріального збагачення, нехтуючи при цьому природним довіллям. Протидіяти надмірній жадобі має почуття поміркованості, усвідомлення наслідків власної споживацької, руйнівної діяльності. «Екологічна поміркованість починається там, де кожен вболіває за природу, усвідомлюючи свої споживацькі звички» [4, с.199]. Філософ посилається на Арістотеля і зазначає, що «життя в ім'я насолоди перетворює людину на раба своїх потреб» [4, с.199].

Варто погодитись з висновками філософів, а тому акцентуємо увагу, що людина має нести відповідальність не лише перед конкретними суб'єктами діяльності, а й перед майбутніми поколіннями за збереження довілля. З цього приводу О. Гьофе зазначає: «З точки зору справедливості, варто покласти на суспільства відповідальність за наявність теперішніх засобів до життя в їхніх країнах» [4, с.377]. На жаль, філософ не конкретизує, який тип людини здатен до такої відповідальної діяльності. Вважаємо, що до відповідальності здатен індивід особистісного рівня розвитку, що спонукається соціальним інтересом й має розвинуте почуття совісті [8].

О. Гьофе, досліджуючи громадянське суспільство, виходить з філософії Арістотеля й І. Канта, коли зазначає, що громадська демократія має набути міждержавного значення: «Демократія має служити миру не лише всередині, а й за її межами» [4, с.106]. Загарбницька політика щодо інших держав нівелює цінність справедливої, зорієнтованої на внутрішній суспільний добробут Конституції.

Інший сучасний німецький філософ К.-О. Апель стверджує, що сучасна людина має взяти «*відповідальність за розв'язання проблем* реально існуючого світу...» [1, с.177]. У контексті ідей О. Гьофе, К.-О. Апель наголошує на принципі солідарної відповідальності за розв'язання нагальних проблем. Варто відзначити актуальність позиції філософів, адже саме об'єднанні зусилля людей здатні до продуктивної суспільної діяльності. Крім того, К.-О. Апель підкреслює, що розв'язання будь-якої проблеми має відбуватись через досягнення консенсусу всіх членів громади. Ми поділяємо це твердження, адже вдаючись до відповідальних дій, проявляючи свою громадянську позицію індивід потім має відчувати задоволення від результату вирішення конкретної суспільної проблеми. Результат діяльності має відображати інтереси усіх громадян. Отже, індивід

має відповідально вступати до громадського дискурсу з метою розв'язання нагальних суспільних проблем. К.-О. Апелъ наголошує, що відповідальний суб'єкт діяльності, вдаючись до громадянського діалогу має не лише доходити консенсусу з теперішніми суб'єктами діяльності, а й враховувати інтереси майбутніх поколінь.

Визнаючи необхідність солідарної колективної відповідальності у формі громадського дискурсу, К.-О. Апелъ ставить питання щодо носіїв відповідальності. Відповідаючи на це питання, філософ пише: «Потрібно в кожній людині вбачати потенційного члена спільноти ідеального дискурсу, тобто розглядати її як таку, що здатна <...> приймати обов'язок» [1, с.180]. К.-О. Апелъ поділяє суб'єктів відповідальності на фізичних та юридичних осіб, які перш за все несуть відповідальність перед законом. Проте, філософ акцентує увагу на пріоритеті моральної відповідальності, яка характеризується врахуванням інтересів іншої людини. Серед різних фізичних та юридичних носіїв відповідальності К.-О. Апелъ спеціально виокремлює суб'єктів політичної та господарської діяльності. Уважаємо, що філософ не дарма звертає увагу на політиків та господарників як суб'єктів суспільної діяльності, адже саме їх діяльність є вирішальним фактором, що впливає на соціально-економічний стан конкретного суспільства.

У сучасних умовах громадяни, як відповідальні суб'єкти суспільної діяльності, мають виступати на захист не лише приватних інтересів, а й на захист суспільних, загальнолюдських. Провідну роль у цьому процесі мусить відігравати національна еліта, яка є активною меншістю, що ідентифікує себе з цілим та здатна до вирішення суспільних проблем й відчуття відповідальності. Виходячи з цього твердження, вважаємо, що сьогодні джерелом розбудови громадянського суспільства в Україні також має виступати українська національна еліта, яка мусить активно й відповідально ставати на захист засад справедливості у суспільстві. Якщо в епоху модерну під проблемою соціальної відповідальності розумілося лише дотримання норм права та захист власності, то епоха постмодерну виявила негативні наслідки такого підходу. Сучасні реалії доводять, що усі люди мають ставати відповідальними суб'єктами за збереження справедливих взаємовідносин, за результати власної діяльності й збереження довкілля.

Бібліографічні посилання:

1. **Апелъ К.-О.** Дискурс і відповідальність: проблема переходу до пост конвенціональної моралі / К.-О. Апелъ. – [Пер. з нім. В. Купліна]. – К. : Дух і Літера, 2009. – 430 с.
2. **Бергсон А.** Два источника морали и религии: пер. с фр. / А. Бергсон; послесл. и примеч. Л. Б. Гофмана. – М. : Канон +, 1994. – 384 с.
3. **Веллмер А.** Права людини та демократія / А. Веллмер // Філософія прав людини. – [За ред. Ш. Госпета та Георга Ломанна]. – [Пер. з нім. О. Юдін та Л. Дорінчева]. – К. : Ніка-Центр, 2008. – 320 с.
4. **Гьофе О.** Демократія в епоху глобалізації / О. Гьофе. – К. : ППС-2002, 2007. – 236 с.
5. **Липинський В.** Повне зібрання творів, архів студії / В'ячеслав Липинський ; Ярослав Пеленський (ред.) НАН України ; ; Інститут східноукраїнських досліджень. – К. : Філадельфія, 1995. – Т. 6, кн. 1 : Листи до братів хліборобів : про ідею і організацію українського монархізму : твори. – 471 с.
6. **Менегетти А.** Система и личность / А. Менегетти. – [Сост. и подгот. текста С. Н. Сиренко]. – М. : Серебряные нити, 1996. – 128 с.
7. **Ролз Дж.** Теорія справедливості / Дж. Ролз. – [Пер. з англ. О. Мокровольський]. – К. : Основи, 2001. – 822 с.
8. **Сабадуха В. О.** Українська національна ідея та концепція особистісного буття: Монографія / В. О. Сабадуха. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2011. – 176 с.
9. **Тойнбі А. Д.** Дослідження історії : (скорочена версія томів I/VI Д. Ч. Сомервелла) : в 2 т. / А. Дж. Тойнбі ; пер. з англ. В. Митрофанова, П. Пращука. – К. : Основи, 1995. – Т. 1. – 1995. – 614 с.

УДК 323.15 (477.75=512.145) (045)

Є. В. Рябінін

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ АРК ЯК ЧИННИК ПОТЕНЦІЙНОЇ КОНФЛІКТОГЕННОСТІ

Аналізуються соціально-економічні проблеми, з якими зіткнулися кримські татари після повернення до Криму. Проблеми на законодавчому рівні, неспроможність держави задовольнити усі потреби кримськотатарського народу через тяжке економічне та фінансове становище, небажання мешканців Криму йти на якісь поступки репатріантам, стимулюють наростання протестного настрою серед кримських татар, рух яких є каталізатором